

ERZURUM KONGRESİ'NİN YAPILDIĞI GÜNLERDE MANDA VE HİMAYE KONUSUNDA KOMUTANLAR ARASINDA YAZIŞMALAR VE BASINDA TARTIŞMALAR

Dr. KADİR KASALAK

1. GİRİŞ :

Erzurum Kongresi gecikmeli olarak 23 Temmuz 1919 da açıldı. Erzurum - Trabzon kongresi niteliğinde görünen kongreye Erzurum'dan 24, Trabzon'dan 17, Sivas'tan 10, Bitlis'ten 3, Van'dan 2 delege katılmıştı. Elazığ, Diyarbakır ve Mardin'den seçilen delegelerin kongreye katılmasına Elazığ Valisi Ali Galip engel olmuştu. Kongre başkanlığına Mustafa Kemal seçilmişti ama bu duruma tepkiler ortaya çıktı ise de büyük bir sorun olmadı. Mustafa Kemal ve Rauf Bey'e itirazlar daha çok onların asker olmasından dolayı idi¹.

Mustafa Kemal kongreyi bir konuşma ile açmış, ülkenin içinde bulunduğu sorunlara değinmişti. Dünya'daki genel duruma da değinen Mustafa Kemal özel durumla ilgili şunları söylüyordu: "Şurada acıklı bir gerçek olmak üzere arz edeyim ki ülkemizde çok yabancı parası dönüyor ve birçok propagandalar oluyor. Buradaki amaç pek açıktır ki millî hareketi başarısız yapmak; millî emelleri kötürümleştirmek, Yunan, Ermeni emellerini ve bazı önemli vatan parçalarını ele geçirmek amaçlarını kolaylaştırmaktır. Bununla beraber her çağda her ülkede ve her zaman meydana çıktığı gibi, bizde de yüreği ve sınırları güçsüz, anlayışsız insanlarla beraber vatansız, aynı zamanda rahatlık ve kişisel çıkarlarını vatan ve milletin zararında arayan alçaklar da vardır. Doğu işlerini yürütmede ve zayıf noktaları arayıp bulmakta pek usta olan düşmanlarımız ülkemizde bunu âdeta bir örgüt haline getirmişlerdir"².

¹ Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, S. 82, Ekim 1982, s. 49 (Belge no: 1786).

² a.g.e., s. 49.

2. KOMUTANLAR ARASINDA MANDA VE HİMAYE KONUSUNDA YAZIŞMALAR :

Erzurum Kongresi çalışmalarına 7 Ağustos'a kadar devam etmiştir. Kongrenin çalışmaları süresince en çok meşgul olunan konulardan biri manda konusu olmuştur. Yine kongre boyunca yazışmalar sürerken, İstanbul basınında da manda ve himaye tartışmaları doruktaydı.

25 Temmuz 1919'da 3. Kolordu Kurmay Başkanı Ahmet Zeki imzasıyla Mustafa Kemal'e gönderilen yazıda, İstanbul'dan aldığı bilgileri naklediyor ve şöyle diyordu: "... Amerika mandası tahakkuk ediyor. Amerikalılar şayan-ı tercihtir. Anadolu bazı kuyud ve şeriat tahtında bu mandayı kabul etmek üzere teşebbüssatta bulunmalı ve Amerikalılarla bu hususta temasa gelmelidir..."³.

Mustafa Kemal'in Bekir Sami Bey'den aldığı telgraf manda konusunda en ilgi çekicilerinden biriydi. Eski Beyrut Valisi ve Millî Ahrar Fırkası idare heyeti üyelerinden olan Bekir Sami Bey telgrafında "bağımsızlığın şayan-ı arzu olduğunu ancak tam bağımsızlıkta ısrar edilmesi halinde bunun memleketi bölünmeye götüreceğini belirterek iki üç vilayete münhasır kaçacak bağımsızlık yerine memleketin bütünlüğünü koruyacak mandanın tercih edileceğini" söylüyordu. Bekir Sami Bey ayrıca, Osmanlı ülkesinin tümünü içine alan, meşruti idare ve dışarıda temsil hakkı baki kalmak şartıyla belirli bir zaman için Amerikan mandaterliğinin en faydalı düşünce olduğunu belirtiyor ve görüştüğü Amerikan mümessiline (Amiral Bristol) bütün milletin arzusu tek olmak üzere şu şartlar altında Wilson'a ve Amerikan Senatosu'na müracaat edilmesini istiyordu :

- a) Adaletli bir hükümetin kurulması,
- b) Eğitim ve öğretimin yayılması ve geliştirilmesi,
- c) Din ve mezhep hürriyetinin sağlanması,
- d) Gizli anlaşmaların kaldırılması,
- e) Bütün Osmanlı ülkesinde geçerli olmak üzere, Amerika Hükümetinin bizi mandası altına almayı kabul etmesi.

Bundan ayrı olarak kongrenin seçeceği bir heyeti Amerika'ya göndermeyi temsilcinin üzerine aldığı⁴ bildiriyordu. Sivas Kongresi'nin ne za-

³ ATASE, Atatürk Özel Arşivi, Kls. 1, Dos. 2, Fih. 32.

⁴ Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, C.I, İstanbul 1973, s. 107-109.

man toplanacağını da soruyordu. Bu telgraf karşısında Mustafa Kemal, Rauf Bey'e "—Ne garip, Bekir Sami Bey de Amerikan mandasının kabulünü iltizam ve tavsiye etmekten başka çare bulamıyor... Oh ne âlâ, mücadele yerine mandayı kabul edeceğiz ve rahata kavuşacağız. Bu ne gaflet, ne körlük ve hatta ne budalalık. İstanbul'un en büyük ricali (ileri gelenleri) de bu fikirde; içlerinden biri çıkıp da: "Ya istiklâl, ya ölüm" demiyor diye kızgınlığını belirtirken Rauf Bey'de; "— Hayret, en çok güvendiğimiz arkadaşlar bile yanılıyorlar" diyerek ona katılmıştı⁵.

28 Temmuz tarihli şifreye ek olarak gönderdiği telgrafta Ali Fuat Paşa, düşüncelerini kısaca şöyle sıralıyordu; "Wilson prensiplerine göre modern bir Türk Devleti kurulmalıdır. Osmanlı İmparatorluğu kendini idareye muktedirdir. Bu duruma göre Türk Milleti Paris Konferansı'nda şu isteklerde bulunmalıdır:

"1) Wilson prensiblerinin onikinci maddesiyle Türkiye'ye kendi hududu millisi dahilinde bir istiklâl temini.

2) Türk Milleti bu istiklâl dahilinde az zamanda terakki ve faaliyet etmesi için muhtaç olduğu müzaheret-i maddiye ve maneviyenin milletin terakkisi cemiyet-i akvama karşı tekeffül edebilecek ve Anadolu'da hodkâm bir siyaset takip etmemek, tek bir hükümeti tevdi.

3) Bu müzaheret Anadolu ve Rumeli'de Türklerle meskûn vilayetde tamamîyet-i kâfi ticarî ve iktisadî terakkisini ihlâl etmeyecek tarzda tatbiki"⁶.

XX. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, İstanbul'dan aldığı bilgileri de Erzurum'da Mustafa Kemal ve arkadaşlarına zamanında aktarmaya çalışıyordu. Nitekim 2 Ağustos tarihli Üçüncü Ordu Müfettişliğine gönderdiği telde Ahmet Rıza Bey'in manda hakkındaki mütalâası konusunda bilgi veriyor ve şöyle diyordu; "Balâ hatıratı ve bilnetice ehven-i şer olarak kabul edilen Amerika mandasını şimdiden ahaliye ifşa olunmamalı. İngilizlerin entrikasıyla suitefsire uğrar. Halk para ile Amerika'ya satıldı, gürlütüleri meydan alır..."⁷. İtalyanların millî hareketi desteklediklerini kaydeden A.Fuat Paşa, Ahmet Rıza Bey'in muhtırasındaki 2 sorunun açıklanılmasının istendiğini belirtiyordu.

⁵ H. Haşit Uluğ, Siyasi Yönleriyle Kurtuluş Savaşı, Milliyet Yayınları, 1973, s. 101.

⁶ ATASE, Atatürk Özel Arşivi, Kls. 17, Dos. 38-1A-50, Fih. 4-5,6.

⁷ ATASE, Atatürk Özel Arşivi, Kls. 17, Dos. 38-1A-50, Fih. 9.

Bir yandan bu yazışmalar devam ederken, kongrenin devam ettiği günlerde Amerikan mandası lehine gelişen havayı değiştirmek isteyen birisi çıkar. Bu Erzurum'daki İngiliz mümessili kaymakam Ravlinsondur. Ravlinson'la görüşmesi hakkında K.Karabekir Paşa şu bilgiyi veriyordu; "Erzurum İngiliz mümessili kaymakam Ravlinson 27 Temmuz 1335'te ziyaretime gelmişti. Esnay-ı muhaberede manda hakkında şöyle beyanatta bulundu. Paris Konferansında Amerika Türkiye ile Ermeni, Azerbaycan ve Gürcü mandasını kabul etmişti. Fakat havadise nazaran galiba Amerikan âyanı bunu kabul etmemiş şu halde İngiliz mandası olacak demiştir. Esasen Amerika İslâmları sevk ve idare edemez.

Halbuki İngiliz bu babdaki tercümesi büyük olduğu gibi taht-ı idaresinde milyonlarca İslam var dedi. Mandadan maksadın ne olduğunu sordum. Cevaben meselâ Kafkasya'da büyük bir kumandanlığımız bulunur. Ayrıca da Azerbaycan, Gürcü Ermeni Cumhuriyetleri ancak çalıştığı ve asayişin idamesiyle oradaki akvamın refahına uğraştığını söyledi. Mandaya ait muhaveremiz bu kadardır"⁸. Görülüyor ki İngiliz temsilcisi Amerikan mandası ile ilgili tartışmaları yakından izlemektedir. "The Observer" gazetesi de 2 Ağustos tarihli nüshasında, Erzurum Kongresi için "Kanun kaçığı Türk Paşası" tarafından yönetilen bir toplantı olarak söz ediyor ve "yasa dışı Türkler, manda ve bölünme sorunlarına karşı toplanıyor" biçiminde habere yer veriyordu⁹.

Erzurum Kongresi devam ettiği günlerde M.Kemal'i ve arkadaşlarını en çok meşgul eden husus Bekir Sami Bey ve arkadaşlarının telgrafları olmuştur. Yukarıda değindiğimiz Bekir Sami Bey'in 26 Temmuz tarihli teline Mustafa Kemal Amasya'daki 5. Tümen Komutanlığı vasıtasıyla şöyle cevap veriyordu;

"Zatâîlilerinin telgrafından çok faydalandık... Bu kongrede şimdiye kadar olan görüşmelerde, devlet ve milletin tam istiklâli ısrarla savunulmaktadır. Bundan dolayı henüz bizce de şartları ve mahiyeti bilinmeyen bir Amerika mandaterliğinden kongreye doğrudan doğruya bahsedilmesi, pek mahzurlu olacağı için, zatâîlilerinin İstanbul'da temas halinde bulunduğu kimselerle yaptığı görüşmelere dayanarak aşağıdaki noktaların açıklanmasıyla bizleri acele aydınlatmanızı bilhassa rica ederiz...

a) Tam istiklâl istendiği takdirde, ülkenin birçok parçalara ayrılacağı kesin ve şüphesizdir, buyuruluyor. Bu inancın kaynağı nedir?

⁸ ATASE, Kıs. 189, Dos. 104, Fih. 91.

⁹ Seçil Akgün, General Harbord'un Gezisi ve (Ermeni Meselesine Dair) Raporu, İstanbul 1981, s. 81.

b) Vatanın bütünlüğünden maksat, vatanın bütünlüğü mü yoksa hâkimiyet hakları mıdır?

c) Osmanlı ülkesinin bütününe hâkim meşrutiyetimiz ve dışarda temsil edilmek hakkımız eskisi gibi devam etmek şartıyla mandaterlik istemeyi en faydalı bir şekil olarak kabul buyuruyorsunuz. Ancak temsilcinin teklif ettiğini bildirdiğiniz maddeler ile bu şekil birbirine zıt görünüyor. Çünkü meşrutiyetimiz eskisi gibi devam ettiği takdirde, hükümet, yasama gücünün güvenine sahip ve denetime tâbi bir heyetden ibaret olur ki, artık bu heyetin kurulmasında Amerika'nın müdahale ve tesiri olamaz. Bu halde ya meşrutiyet devam edecektir, adaletli bir hükümetin kurulmasını Amerika'dan istemeğe lüzum yoktur, veyahut adaletli bir hükümetin kurulması Amerika'dan istenilince meşrutiyetin devamı sözden ibaret kalır.

d) Öğretim ve eğitimin yayılması ve geliştirilmesinden maksat nedir? İlk anda hatırıma gelen, memleketin her tarafında Amerikan okullarının kurulmasıdır. Çünkü, daha şimdiden yalnız Sivas'ta yirmibeş kadar müessese kurmuşlardır ki, yalnız bir tanesinde binbeşyüz kadar Ermeni öğrenci vardır. Bu bakımdan, Osmanlı ve İslâm öğretimi ve eğitiminin yayılması ve geliştirilmesiyle bu teşebbüsün bağdaştırılması nasıl olacaktır?

e) Din ve mezhep hürriyetinin sağlanması maddesi de önemlidir. Patrikhanelerin imtiyazları dururken bunun farklı tarafı ve manası nedir?

f) Temsilcinin beşinci madde olarak bahsettiği bütün Osmanlı ülkesinin sınırı nedir? Yani savaştan önceki sınırlarımız mıdır? Eğer bu tabir içinde Suriye ve Irak da varsa, Anadolu halkının Arabistan adına mandaterlik isteğine hak ve salâhiyeti olabilir mi?

g) Bugünkü hükümetin siyaseti nedir? Tevfik Paşa neden Londra'ya gitti. Amerikalılar gibi İngilizlerin de ayrıca bir mandaterlik teklif ettiği görülüyor. Farkları nedir? Hükümet Amerika mandası hakkında ne düşünüyor? Yani buna yatkın mı, isteksiz mi? Amerikalılar neden Ermenistan mandaterliğini terk ettiler? Amerikalılar mandayı almağa ne dereceye kadar yatkın ve isteklidirler?

Sivas Kongresi'nin toplanması, Erzurum Kongresi'nin neticesine bağlıdır. Bununla ayrıca uğraşılmaktadır. Yüksek şahsiyetlerinin bunu bekleyerek ya Tokat'ta yahut Amasya'da bulunmaları uygundur"¹⁰.

¹⁰ Atatürk, a.g.e., s. 109-111.

Bekir Sami Bey'e verilen cevaptan anlaşılacağı gibi, Amerikan mandası yanlılarının "denizin derinliğini bilmeden denize dalmaya çalıştıkları" görülmektedir. Ayrıca Erzurum Kongresi'nden ziyade Sivas Kongresine büyük önem vermektedirler. Bununla birlikte peşinen yenilgiyi kabul etmektedirler ki, bu teslimiyetçi düşünce galip gelmemiştir ki, Millî Mücadele başarıya ulaşmıştır.

Bekir Sami Bey bu yazıya verdiği cevapta özetle, sorulara verdiği cevapta tatmin edici olmamış ama yine de Amerikan mandasını aklamaya çalışmıştır. Bu konuda kararın büyük kısmını kongreye bırakırken, manda konusunda geniş bir raporun postayla gönderilmek üzere olduğunu belirtmiştir¹¹.

Mustafa Kemal, 1 Ağustos'taki telgrafında sorduğu soruyla bir yandan yumuşak üslûpla bilgi edinmeye ve arkadaşını kırmamaya çalışırken öte yandan Bekir Sami Bey'i de adam akıllı sıkıştırıyordu. M. Kemal şu sorunun cevabını istiyordu; "...Lehimizde bu kadar uygun şartlar ileri sürülmesine yatkın bulunacak olan Amerika Hükümeti, bu şekildeki mandaterliği kabul etmesine, yani buna katlanmasına karşılık Amerika adına ne gibi faydalar ve menfaatler sağlamış olacaktır. Bununla kendi hesaplarına olacak gaye nedir?.." ¹². Bekir Sami Bey'in bu mektuba verdiği kısa cevabında şöyle diyordu (3.8.1919); "Amerikalılarla şimdiye kadar yapılan görüşmeler, tabiatıyla daima özel bir şekilde cereyan etmiş ve sırf bir faraziye ibaret bulunmuş olduğu için, mandaterliklerin her iki tarafa yükleyeceği şartlar hakkında konuşulmamıştır. Mümkün olduğu takdirde, hazırlıklara başlanarak Sivas Kongresi'nin bir an önce açılması lüzumunu kısaca arz ederim" ¹³. Erzurum Kongresi devam ederken Sivas Kongresi'nin toplanılmasının istenmesi ve Amerikalılar ile ilişkilerin sürdürülmesi düşündürücü olduğu kadar endişe vericidir. Bu durum teslimiyetçi politika temsilcilerinin ne derece etki ettiğini göstermektedir.

3. TÜRK BASININDA MANDA VE HİMAYE KONUSUNDA TARTIŞMALAR:

Erzurum Kongresi'nin devam ettiği günlerde yalnız komutanlar arasındaki yazışmalarda veya kongrede değil bilhassa basında tartışmalar konunun önemini arttırmıştır. 28 Temmuz 1919'da, Anadolu basınında

¹¹ Atatürk, a.g.e., s. 114.

¹² a.g.e., s. 114.

¹³ a.g.e., s. 114.

önemli yeri olan ve istiklâl fikrinin bayraktarlığını yapmış olan Açıksöz gazetesi manda taraftarlarına “sefiller” diyor ve onları şu şekilde tenkit ediyordu; “Birbirimize karşı muhabbet kalmadı. Vatan düşüncesi kalmadı. Sandalye mevkii kavgasına başladık. Şahsi ihtiraslarla birbirimize girdik. Fedakârlık damarlarımız kurudu. Tarihimizi, şan ve şerefimizi unuttuk. Öyle hâle geldik ki şunun bunun himayesini, vesayetini kabul etmeyi düşünecek kadar sefil derecelere düştük”¹⁴. Açıksöz, mandacılar karşı mücadele verirken İstanbul basınında manda ve himaye taraftarı az değildi. 31 Temmuz 1335(1919) tarihli Memleket gazetesinin “Türk’ün Nazarında Manda” başlıklı makalesinde, Türkiye hakkında bir devlet tarafından mı yoksa birkaç devlet tarafından mı vekâlet icrasına muvaffak olacağını mukayese ettikten sonra “İstiklâl-i siyâsî ve askeriyemiz tamamiyle mahfuz kalmak şartıyla bir devlet mandaterliğini kabul etmek muvafık olur”¹⁵ ifadeleriyle Amerikan mandası savunuluyordu. Ertesi günkü Alemdar gazetesi ise İngiltere mandasını savunuyor ve Refi Cevad başyazısını şöyle bitiriyordu; “1 — Ahali ne istiyor? İngiltere gibi âdil bir hükümet! 2 — Şayet bir himaye vazı icab ederse hangi devletin himayesi kabul olunacağı?”

— Türk istiklâliyet-i tammesini temin için âdil bir hükümetin (hima-ye değil) müzaheret ve refakat-ı siyasiyesine muhtaçtır. Bu hükümet de ancak ve ancak İngiltere, İngiltere, İngiltere’dir!”¹⁶. 2 Ağustos 1335 tarihli Türkçe İstanbul adlı gazetede bizi tanıyan ülkenin İngiltere olduğu iddia edilerek “bizim için en muvafık mandater devletin İngiltere” olduğundan söz ederek, Amerikan mandasının zararları anlatılıyordu¹⁷.

2 Ağustos 1335 tarihli “Müzaheret ve Kabiliyet” başlıklı makale ile Vakıf gazetesinde Amerikan mandası şu gerekçe ile savunulmakta idi; “...kendimizi toplamak ve ihtiyaçlarımıza göre inkişaf etmek için muvakkaten hayırhah bir müzaherete muhtaç olduğumuzu teslim etmek istiklâl-i tamdan feragat manasını haiz olmak şöyle dursun, bilakis istiklâlimize hakiki bir ruh vermek ve vahdetimizi taht-ı temine almak...”¹⁸. Aynı tarihli İstiklâl ise Amerika komisyonu ile yapılan görüşmelerin sukut-u hayale uğrattığını belirtiyordu¹⁹.

¹⁴ Ömer Sami Coşar, İstiklâl Harbi Gazetesi, 28 Temmuz 1919.

¹⁵ ATASE, Kls. 75, Dos. 282, Fih. 32-1.

¹⁶ Alemdar, 1 Ağustos 1335.

¹⁷ ATASE, Kls. 78, Dos. 290, Fih. 2-2.

¹⁸ ATASE, Kls. 78, Dos. 290, Fih. 2-1.

¹⁹ ATASE, Kls. 78, Dos. 290, Fih. 2.

İstanbul basınında bağımsızlığı savunanlar da yok değildi. Nitekim 3 Ağustos 1335 tarihli İleri gazetesi “Tevliyet-i siyasiye, müzaheret-i siyasiye” başlıklı makalesinde, “İtilâf Devletleri'nin tertiplerinin manda fikrine neden olduğunu” belirterek “bizim yine millet olmak haysiyetiyle Türklerin âciz, kabiliyetsiz değil, ancak hürriyete susamış olduğunu ispat etmemiz lâzım” denilmektedir²⁰. Aynı tarihli Zaman gazetesinde “Müzaheret-Manda” makalesiyle manda reddediliyor, bunun “Türkler için bir esaret” olduğunu belirterek “rıza göstermek şöyle dursun, hatıra bile getirilemeyeceği” ifade ediliyordu²¹.

4 Ağustos 1335 tarihli Vakıf'te Halide Edip tarafından “Amerika Tahkik Heyetine” başlığıyla yazılan makalede Amerikan mandası tercih nedeni şöyle ifade edilmektedir; “1 — Türkiye'yi bir kül olarak muhafaza etmek, 2 — Bütün anasını ahenk ve sükûn içinde tekamülünden men eden şartları kaldırmak...”²². Bu gerçekler Amerikan mandası yanlılarının savundukları görüşün esasını teşkil etmiştir. Aynı gün İstiklâl, manda ve himaye arasında mühim farklar olduğunu vurgulayarak “himaye altındaki ülkelerin belki de ebediyen bağımsız olamayacağı” görüşüne yer veriyordu²³. Aynı günde Amerikan mandasını hararetle savunan Tasvir-i Efkâr gazetesi, Amerika'nın Filipinler'de yaptıklarını örnek göstererek “hakkaniyetli Amerika'nın müzaheretini istemekten başka çare yoktur, halkın çoğu bunu istiyor” ifadesine yer vermektedir²⁴. 4 Ağustos 1335 tarihli İstanbul yine “Amerikan Mandasını Reddederiz” başlıklı makalesiyle İngiltere mandasını savunuyorken²⁵ Alemdar'da “aceleye gerek olmadığını, son sözü İngiltere'nin söyleyeceğini” belirtmekteydi²⁶.

Erzurum Kongresi'nin son günlerine doğru İstanbul basınında manda ve himaye tartışmaları eksilmemişti. 5 Ağustos tarihli Sabah gazetesinde Amerikan mandası reddedilip İngiltere'nin himayesi savunulurken, Tarık'te ise Muslihittin Adil imzası ile yayımlanan “İstiklâl Münakaşa Oluşmaz” başlıklı makalede manda ve himaye reddediliyordu. İstiklâl'in münakaşa dahi edilemeyeceği anlatılan makalede, “Hulâsa bugün istiklâl

²⁰ ATASE, Kls. 78, Dos. 290, Fih. 3.

²¹ ATASE, Kls. 78, Dos. 290, Fih. 3-2.

²² ATASE, Kls. 78, Dos. 290, Fih. 4-2.

²³ ATASE, Kls. 78, Dos. 290, Fih. 4.

²⁴ ATASE, Kls. 78, Dos. 290, Fih. 4-3.

²⁵ ATASE, Kls. 78, Dos. 290, Fih. 4-2.

²⁶ ATASE, Kls. 78, Dos. 290, Fih. 4.

haricinde şu veya bu tarzda bir şekil talebine ve imzalar toplamağa hiç kimsenin hak ve salâhiyeti yoktur. Bu esaslar hakkında rey verecek, milletin bilakis kendisidir. Onun için millet meclisi içtima etmeksizin vuku bulacak temennilerin tezahürlerin fikrimizce bir nüfuz ve kıymeti olamaz. Vaziyete hâkim olacak millet ve onun vekilleridir. Bu nokta-i nazardandır ki vekil-i milletin biran evvel intihap ve içtimasına çalışmak en muğber bir vazifedir. Vatanın şeref ve istiklâlinden memleketin taşından toprağından isteye isteye fedakârlık yapabilecek bir Türk yoktur" ifadesiyle sona ermekteydi²⁷.

6 Ağustos'ta Zaman, manda meselesinin efkâr-ı umumiyei uzun uzağıya meşgul etmekte olduğundan bahisle "müzaheret" teminine çalışmak gerekiyor derken²⁸, Kâzım Karabekir Paşa'da, Harbiye Nezaretine gönderdiği şifre telgrafında "ajanslardan alınan bilgilere ve Ermeni gazetelerine göre Türklerin küçük ve büyük Ermenistan kurulmasına muvafakat ettikleri" yolunda çıkan haberlerin doğru olup olmadığını soruyordu. Bunun yanında hükümeti ikaz ederken, konu ile ilgili aydınlatılmasını da istiyordu²⁹.

4. SONUÇ:

7 Ağustos'ta Sabah, İngiltere mandasını savunurken³⁰, Erzurum Kongresi de sona eriyordu. 14 gün boyunca devam eden kongrede manda ve himaye ile ilgili önemli bir karar alındığı göze çarpıyordu. Erzurum Kongresi bitiminde kararlarını da yayınlamıştı. Kongre kararlarının 7 ncisi manda ve himayenin reddi olmakla birlikte esasen ifade bu biçimde değildir. O nedenle çeşitli tartışma ve yorumlara neden olmuştur. Fakat şurası unutulmamalıdır ki, kongrede etkin rol oynayan Mustafa Kemal, Hüseyin Rauf Bey, XV. Kolordu Komutanı ve III. Ordu Müfettişi Vekili Kâzım Karabekir Paşa ve Hoca Raif Efendi manda ve himayeye şiddetle karşı olan kişilerdi. O nedenle bu maddeyi farklı bir biçimde yorumlamak zordur. Ayrıca manda yanlıları Erzurum Kongresi'nden bu konuda olumlu sonuç alamayacaklarını bildiklerinden, daha çok yazışmalardan da anlaşılacağı üzere ağırlığı Sivas Kongresi'ne vermişlerdir. Bunlarla birlikte Sivas Kongresi için manda yanlıları hazırlık yaparken Erzurum Kongresi'nde

²⁷ Tarık, 5 Ağustos 1335.

²⁸ ATASE, Kls. 78, Dos. 290, Fih. 6-1.

²⁹ ATASE, Kls. 23, Dos. 94, Fih. 28-1,2.

³⁰ ATASE, Kls. 78, Dos. 290, Fih. 7-1.

hazırlıksız yakalanmışlardır. Kongre esnasında başta Bekir Sami Bey'in yazıları olmak üzere manda yanlılarının görüşlerinin Mustafa Kemal tarafından kongreye yansıtılmaması dikkate değer bir konudur. Kongre kararının yorumunu Mustafa Kemal'e bırakırken aynı kanaatte olduğumuzu belirtmek isteriz.

"... Hakikaten bu maddenin ifade ediliş şeklinde, ihtimal ki, mandacılıkta pek ileri giden ve sonu gelmez propagandalarıyla umumi eskârı karıştıranları susturmak ve belki bundan daha çok onların iddialarına bir cevap olmak üzere bir çeşit özellik vardır. Madde metni mantıkla okunur ve incelenirse, ne manda ve ne de Amerikanın mandaterliğini istemek düşüncesinin bulunmadığı kendiliğinden ortaya çıkar. Bu noktayı açıkça göstermek için söz konusu maddeyi aynen hatırlatmak isterim:

Madde : 7 — Milletimiz çağdaş gayelerin büyüklüğüne inanır ve teknik, sınai ve iktisadî durumumuzu ve ihtiyacımızı takdir eder. Bu bakımdan devlet ve milletimizin içte ve dışta istiklâli ve vatanımızın bütünlüğü korunmak şartıyla altıncı maddede belirtilen sınırlar içinde milliyet esaslarına saygılı ve memleketimize karşı istilâ emeli beslemeyen herhangi devletin teknik, sınaî ve iktisadî yardımını memnuniyetle karşılırsınız ve bu adaletili ve insanca şartları taşıyan bir barışın da bir an önce gerçekleşmesi, insanlığın selâmeti ve dünyanın huzuru adına en özlü millî gayemizdir.

Efendiler, bu maddenin hangi noktasında manda ve mandaterin Amerika olacağı fikri vardır? Olsa olsa "Herhangi devletin teknik sınaî ve iktisadî yardımını memnuniyetle karşılırsınız" sözlerinden manda fikrini çıkarırlar bulunabilir. Fakat mandanın mana ve maksadının bu olmadığı muhakkaktır. Her zaman ve bugün dahi, bu açıklık çerçevesinde yapılacak yardımları memnuniyetle karşılamaktayız ve karşılırsınız. Nitekim Ankara-Ereğli ve Keller-Diyarbakır demiryollarının yapımı için bir İsveç firmasının teknik, sınaî, iktisadî yardımını memnuniyetle kabul ettik ve meselâ Ankara şehrinin ve diğer Anadolu şehirlerimizin bir an önce kurulup yapılmasında ve bütün öteki demiryollarımızın, yollarımızın limanlarımızın yapımları teklifinde bulunacak yabancı sermaye sahiplerinin yardımlarını memnuniyetle kabul ederiz. Yeter ki memleketimize sermaye getireceklerin devlet ve milletimizin içte ve dışta istiklâlini ve vatanımızın bütünlüğünü bozmaya yönelmiş gizli emelleri olmasın. Bu maddede geçen "milliyet esaslarına saygılı ve memleketimize karşı istilâ emeli beslemeyen herhangi devlet" ifadesinden Amerika Devleti manası çıkarılması da mümkün değildir. Çünkü bu esaslara saygılı dünya devletleri arasında

yalnız Amerikalılar yoktur. Meselâ İsveç Devleti, Belçika Devleti aynı vasıfta devletler değil midir? Bu devletlerden herhangi birinin mandaterliği de söz konusu olabilir mi? Bir de eğer üstü kapalı şekilde Amerika Devleti kastedilmek istenseydi, "herhangi devletin" yerine "bir devletin" veya hiç olmazsa sadece "devletin" kelimesiyle yetinmek gerekirdi. Bu bakımdan maddenin açıkladığı şartlar çerçevesinde teknik, sınaî, iktisadî yardımın iyi karşılanacağı hususunun bütün devletler için söz konusu olduğu açıktır"³¹.

Mustafa Kemal, her ne kadar bu açıklamaları manda ve himaye konularının tartışıldığı zamanlardan çok sonraları yapıyorsa da, esasen o tarihlerde de aynı düşüncede olduğunu belirtelim. Kongreler sırasında Amerikaya sempati besliyor gibi davranmasının en önemli nedeni de elbette İtilâf Devletlerinin direncini kırmaktı. Bunda da Millî Mücadeleyi yürüten kadronun başarılı olduğunu ifade etmeliyiz. Bugünkü Türkiye Cumhuriyeti işte bu akılcı politikaların sonucudur.

³¹ Atatürk, a.g.e., s. 137-139.